

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده‌ی روانشناسی و علوم تربیتی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد (M.A) رشته‌ی آموزش و پرورش تطبیقی

عنوان:

بررسی تطبیقی - تحلیلی آموزش شهروندی (با تأکید بر مؤلفه‌های آکسفام) در
کتاب‌های علوم اجتماعی دوره راهنمایی کشورهای ایران و هند

استاد راهنما: دکتر ایراندخت فیاض

استاد مشاور: دکتر یحیی مهاجر

استاد داور: دکتر فرخنده مفیدی

دانشجو: ماریا زارع

آذرماه ۱۳۹۱

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده‌ی روانشناسی و علوم تربیتی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد (M.A) رشته‌ی آموزش و پرورش تطبیقی

عنوان:

بررسی تطبیقی - تحلیلی آموزش شهروندی (با تأکید بر مؤلفه‌های آکسفام) در
کتاب‌های علوم اجتماعی دوره راهنمایی کشورهای ایران و هند

**Comparative-analysis study of citizenship education with the
emphasis on Oxfam's characterizes in the middle school social
sciences books at countries Iran and India**

استاد راهنما: دکتر ایراندخت فیاض

استاد مشاور: دکتر یحیی مهاجر

استاد داور: دکتر فرخنده مفیدی

دانشجو: ماریا زارع

آذرماه ۱۳۹۱

درد است که آدمی را رهبر است در هر کاری که هست. تا او را درد آن کار و
هوس و عشق آن کار در درون نخیزد او قصد آن کار نکند و آن کار بی درد او
را میسر نشود [...] تا مریم را درد زه [= زاییدن] پیدا نشد، قصد آن درخت
بخت نکرد که (فَاجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جَذْعِ النَّخْلَةِ) او را آن درد به درخت
آورد و درخت خشک میوه دار شد. تن همچون مریم است و هر یکی عیسی
داریم. اگر ما را درد پیدا شود عیسی ما بزاید و اگر درد نباشد عیسی هم از
آن راه نهانی که آمد باز به اصل خود پیوندد، آلا ما محروم مانیم و از وی بهره
(فیه ما فیه، مولانا جلال الدین محمد)

به پاس تعبیر عظیم و انسانی شان از کلمه ایثار و از خودگذشتگی شان، به پاس عاطفه
سرشار و گرمای امیدبخش وجودشان که در این سردترین روزگاران بهترین پشتیبان
است. به پاس قلب های بزرگشان که فریاد رس است و سرگردانی و ترس در پناهمان
به شجاعت می گراید و به پاس محبت های بی دریغشان که هرگز فروکش نمی کند این
مجموعه را به پدر و مادر و همسر عزیزم تقدیم می کنم.

نخست از خدای کارساز بنده نوازی که «تا نخواهد او نخواهد هیچ کس»، دوم از سرکار خانم دکتر ایراندخت فیاض استاد راهنما، سوم از جناب آقای دکتر یحیی مهاجر استاد مشاور و سرانجام از سرکار خانم دکتر فرخنده مفیدی استاد داور این پژوهش سپاسگذارم.

در نهایت از خانم ادهمی و کلیه کسانی که مرا در این مسیر همراهی کردند کمال تشکر را دارم.

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی تطبیقی - تحلیلی آموزش شهروندی با تأکید بر مؤلفه‌های آکسفام در کتاب‌های علوم اجتماعی دوره راهنمایی ایران و هند بود. به این منظور محتوای کتاب‌های مورد نظر با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و تحقیق توصیفی - تحلیلی مبتنی بر روش تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای "بردی" مورد تحلیل قرار گرفت. واحد تحلیل به صورت درس به درس بود. جامعه آماری در این پژوهش محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی ششم ابتدایی، دوم و سوم راهنمایی ایران در سال تحصیلی ۱۳۹۱ - ۱۳۹۰ و کتاب‌های علوم اجتماعی ششم، هفتم و هشتم هند در سال ۲۰۱۲ بود. در این پژوهش جامعه و نمونه یکی بود. ابزار جمع‌آوری اطلاعات شامل: اسناد و مدارک و منابع دست اول، تحقیقات انجام شده، اسناد موجود در اینترنت و مجلات معتبر علمی بود. در جهت بررسی سؤال‌های پژوهش، اطلاعات جمع‌آوری، توصیف و تشریح شد، شباهت‌ها و تفاوت‌های مشخص شده با هم مقایسه شد و مورد تحلیل قرار گرفت. یافته‌های پژوهش نشان داد: که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی ایران به حیطه ارزش‌ها و نگرش‌ها با میزان ۳۸.۴۶٪ بیشترین توجه و به حیطه شناختی با میزان ۲۶.۹۲٪ کمترین توجه شده بود. در کتاب علوم اجتماعی پایه ششم هند بیشترین توجه به حیطه شناختی با میزان ۵۱.۲۴٪ و کمترین توجه به حیطه ارزش‌ها و نگرش‌ها با میزان ۱۴.۲۸٪ شده بود. در کتاب علوم اجتماعی پایه دوم راهنمایی ایران بیشترین توجه به حیطه ارزش‌ها و نگرش‌ها با میزان ۴۱.۶۶٪ و کمترین توجه معطوف به حیطه مهارتی با ۱۸.۷۵٪ شده بود. در کتاب علوم اجتماعی پایه هفتم هند بیشترین توجه معطوف به حیطه مهارتی با میزان ۵۴.۷۱٪ و کمترین توجه به حیطه ارزش‌ها و نگرش‌ها با ۲۰.۷۵٪ شده بود. در محتوای درس علوم اجتماعی پایه سوم راهنمایی ایران بیشترین توجه معطوف به حیطه شناختی با ۴۴٪ و کمترین توجه معطوف به حیطه ارزش‌ها و نگرش‌ها با ۹٪ شده بود. در محتوای درس علوم اجتماعی پایه هشتم هند بیشترین توجه معطوف به حیطه شناختی و مهارتی با ۳۹.۰۲٪ و کمترین توجه معطوف به حیطه ارزش‌ها و نگرش‌ها با ۲۱.۹۵٪ شده بود. بنابراین محتوای کتاب‌های مورد بررسی در برخی از حیطه‌ها تأکید بیشتر و در برخی از حیطه‌ها تأکید کمتری به مؤلفه‌های شهروندی آکسفام داشت. در کتاب‌های هند بیشتر از مثال‌های عینی، ملموس، قابل درک، و متناسب با مسائل روزمره دانش‌آموزان استفاده شده بود. در کتاب‌های ایران مؤلفه‌های مورد بررسی بیشتر به صورت انتزاعی، نامتناسب با مسائل زندگی روزمره دانش‌آموزان ارائه شده بود.

واژه‌های کلیدی: آموزش شهروندی^۱، تحلیل محتوا^۲، کتاب علوم اجتماعی^۳، مؤلفه‌های آکسفام^۴

۱ Citizenship education

۲ Content analysis

۳ Social science

۴ Oxfam's characterizes

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول

۲	۱-۱- مقدمه.....
۳	۲-۱- بیان مسئله.....
۵	۳-۱- اهمیت و ضرورت.....
۶	۴-۱- اهداف تحقیق.....
۶	۱-۴-۱- هدف کلی.....
۷	۵-۱- سؤالات تحقیق.....
۷	۶-۱- تعریف مفاهیم تحقیق.....
۷	۱-۶-۱- تعریف نظری.....
۹	۲-۶-۱- تعریف عملیاتی.....

فصل دوم

۱۲	۱-۲- مقدمه.....
۱۲	۲-۲- مفهوم شناسی.....
۱۲	۱-۲-۲- تعاریف شهروندی.....
۱۳	۲-۲-۲- تعاریف تربیت شهروندی.....
۱۵	۳-۲- تاریخچه شهروندی.....
۱۵	۱-۳-۲- شهروندی در یونان و روم.....
۱۶	۲-۳-۲- شهروندی از قرون وسطی تا کنون.....
۱۸	۳-۳-۲- تاریخچه شهروندی در ایران.....
۱۹	۴-۲- ابعاد تربیت شهروندی.....
۱۹	۵-۲- شهروند جهانی.....
۱۹	۱-۵-۲- تعریف شهروند جهانی.....
۲۰	۲-۵-۲- شهروندی جهانی.....
۲۰	۳-۵-۲- مؤلفه‌های تربیت شهروندی جهانی.....
۲۱	۶-۲- اهداف تربیت شهروندی بر اساس مؤلفه‌های اساسی.....

- ۲-۷- اهمیت شهروندی..... ۲۱
- ۲-۸- چالش‌های تربیت شهروندی..... ۲۳
- ۲-۹- جایگاه نهاد آموزشی در تربیت شهروندی..... ۲۳
- ۲-۱۰- دیدگاه‌های موجود در خصوص تربیت شهروندی..... ۲۵
- ۲-۱۱- تربیت شهروندی از دیدگاه نظریه پردازان..... ۲۶
- ۲-۱۲- مؤلفه‌های تربیت مدنی و شهروندی از دیدگاه اسلام..... ۲۸
- ۲-۱۲-۱- آزادی..... ۲۹
- ۲-۱۲-۲- تکثرگرایی..... ۲۹
- ۲-۱۳- تربیت شهروندی (مدنی) در کشورهای مختلف..... ۲۹
- ۲-۱۳-۱- کانادا..... ۳۰
- ۲-۱۳-۲- آسیا - اقیانوسیه:..... ۳۰
- ۲-۱۳-۳- تربیت شهروندی در بریتانیا..... ۳۱
- ۲-۱۳-۴- تربیت شهروندی در هند..... ۳۴
- ۲-۱۳-۵- رویکرد موجود تربیت شهروندی در ایران..... ۳۵
- ۲-۱۳-۶- رویکردهای یاددهی - یادگیری در تربیت شهروندی در هند و ایران..... ۳۸
- ۲-۱۴- مقایسه کشورهای مختلف در زمینه تربیت شهروندی..... ۳۸
- ۲-۱۵- الگوهای شهروندی..... ۴۰
- ۲-۱۵-۱- الگوی آموزش شهروندی IEA..... ۴۰
- ۲-۱۵-۲- الگوی مطالعه آموزش شهروندی IEA (CIVED)..... ۴۱
- ۲-۱۵-۳- مدل شهروندی ICCS..... ۴۱
- ۲-۱۶- آکسفام..... ۴۲
- ۲-۱۶-۱- مؤلفه‌های شهروندی از دیدگاه آکسفام:..... ۴۳
- ۲-۱۶-۱-۱- مؤلفه‌های مربوط به حیطه «دانش و درک فهم»..... ۴۵
- ۲-۱۶-۱-۲- مؤلفه‌های حیطه مهارتی..... ۴۷
- ۲-۱۶-۱-۳- مؤلفه‌های مربوط به حیطه «ارزش‌ها و نگرش‌ها»..... ۴۸
- ۲-۱۷- تحلیل محتوا..... ۵۰
- ۲-۱۷-۱- تعاریف:..... ۵۰
- ۲-۱۷-۲- مراحل تحلیل محتوای کمی و کیفی:..... ۵۰

.....۵۱	۱-۲-۱۷-۲-مراحل تحلیل محتوا کیفی:.....
.....۵۲	۳-۱۷-۲- روش‌های تحلیل محتوا:.....
.....۵۳	۱۸-۲- دوره راهنمایی.....
.....۵۳	۱۹-۲- کتاب درسی.....
.....۵۳	۱-۱۹-۲- هدف و محتوای کتاب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی ایران.....
.....۵۴	۲۰-۲- پیشینه تحقیق.....
.....۵۴	۱-۲۰-۲- تحقیقات داخلی:.....
.....۵۵	۲-۲۰-۲- تحقیقات خارجی:.....

فصل سوم

.....۶۰	۱-۳- مقدمه.....
.....۶۰	۲-۳- روش تحقیق.....
.....۶۱	۳-۳- روش گردآوری اطلاعات.....
.....۶۱	۴-۳- ابزار جمع‌آوری اطلاعات.....
.....۶۲	۵-۳- جامعه و نمونه آماری.....
.....۶۲	۶-۳- ابزار پژوهش.....
.....۶۲	۷-۳- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات.....

فصل چهارم

.....۶۴	۱-۴- مقدمه.....
.....۶۵	۲-۴- مؤلفه‌های شهروندی از دیدگاه آکسفام.....
.....۶۷	۳-۴- معرفی بخش‌های مختلف کتاب‌های تعلیمات اجتماعی ایران.....
.....۶۹	۴-۴- معرفی بخش‌های مختلف کتاب‌های علوم اجتماعی هند.....
.....۷۲	۵-۴- سؤالات پژوهش.....

فصل پنجم

.....۱۱۷	۱-۵- مقدمه.....
.....۱۱۷	۲-۵- بحث در مورد یافته‌های تحقیق:.....
.....۱۱۷	۱-۲-۵- خلاصه یافته‌های پژوهش حاصل از سؤال اول و بحث درباره آن.....
.....۱۱۷	۱-۱-۲-۵- حیطة شناختی.....
.....۱۱۹	۲-۱-۲-۵- حیطة مهارتی.....

- ۱۲۲.....۳-۱-۲-۵-حیطه ارزش‌ها و نگرش‌ها.....
- ۱۲۴.....۲-۲-۵- خلاصه‌یافته‌های پژوهش حاصل از سؤال دوم و بحث درباره آن.....
- ۱۲۴.....۱-۲-۲-۵-حیطه شناختی.....
- ۱۲۷.....۲-۲-۲-۵-حیطه مهارتی.....
- ۱۳۰.....۳-۲-۲-۵-حیطه ارزش‌ها و نگرش‌ها.....
- ۱۳۴.....۳-۲-۵- خلاصه‌یافته‌های پژوهش حاصل از سؤال سوم و بحث درباره آن:.....
- ۱۳۴.....۱-۳-۲-۵-حیطه شناختی.....
- ۱۳۷.....۲-۳-۲-۵-حیطه مهارتی.....
- ۱۴۰.....۳-۳-۲-۵-حیطه ارزش‌ها و نگرش‌ها.....
- ۱۴۲.....۳-۵- نتیجه‌گیری نهایی.....
- ۱۴۲.....۴-۵- یافته‌های پژوهش.....
- ۱۴۳.....۵-۵- نکات قوت.....
- ۱۴۴.....۶-۵- نکات ضعف.....
- ۱۴۵.....۷-۵- پیشنهادها.....
- ۱۴۵.....۱-۷-۵- پژوهشی.....
- ۱۴۵.....۲-۷-۵- کاربردی.....
- ۱۴۵.....۸-۵- محدودیت‌های پژوهش.....
- ۱۴۶.....منابع.....

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۶۵.....	جدول ۴- ۱: مؤلفه‌های شهروندی از دیدگاه آکسفام.....
.....	جدول ۴- ۲: مقایسه آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام، حیطة شناختی در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه ششم ابتدایی ایران و هند.....
۷۳.....	جدول ۴- ۳: مقایسه آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام، حیطة مهارتی در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه ششم ابتدایی ایران و هند.....
.....	جدول ۴- ۴: مقایسه آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام، حیطة ارزش‌ها و نگرش‌ها در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه ششم ابتدایی ایران و هند.....
۷۷.....	جدول ۴- ۵: مقایسه آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام، حیطة شناختی در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه دوم راهنمایی ایران و هفتم هند.....
۸۰.....	جدول ۴- ۶: مقایسه آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام، حیطة مهارتی در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه دوم راهنمایی ایران و هفتم هند.....
۸۵.....	جدول ۴- ۷: مقایسه آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام، حیطة ارزش‌ها و نگرش‌ها در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه دوم راهنمایی ایران و هفتم هند.....
۸۹.....	جدول ۴- ۸: مقایسه آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام، حیطة شناختی در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه سوم راهنمایی ایران و هشتم هند.....
۹۵.....	جدول ۴- ۹: مقایسه آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام، حیطة مهارتی در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه سوم راهنمایی ایران و هشتم هند.....
۱۰۰.....	جدول ۴- ۱۰: مقایسه آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام، حیطة ارزش‌ها و نگرش‌ها در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه سوم راهنمایی ایران و هشتم هند.....
۱۰۵.....	جدول ۴- ۱۱: مقایسه میزان توجه به آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه ششم ابتدایی ایران و هند.....
۱۰۹.....	جدول ۴- ۱۲: مقایسه میزان توجه به آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه دوم راهنمایی ایران و پایه هفتم هند.....
۱۱۱.....	جدول ۴- ۱۳: مقایسه میزان توجه به آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه سوم راهنمایی ایران و پایه هشتم هند.....
۱۱۳.....	

فهرست شکل‌ها و نمودار

صفحه	عنوان
۵۲	شکل ۱-۲: اجزای تحلیل محتوای کیفی.....
نمودار ۱-۴	: مقایسه میزان توجه به مفاهیم شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه ششم ابتدایی ایران و پایه ششم هند.....
۱۱۰	نمودار ۲-۴: مقایسه میزان توجه به مفاهیم شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه دوم راهنمایی ایران و پایه هفتم هند.....
۱۱۲	نمودار ۳-۴: مقایسه میزان توجه به مفاهیم شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام در کتاب‌های علوم اجتماعی پایه سوم راهنمایی ایران و پایه هشتم هند.....
۱۱۴	نمودار ۴-۴: مقایسه کلی میزان توجه به مفاهیم شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام در کتاب‌های علوم اجتماعی ایران و هند.....
۱۱۵	

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

از قرن‌ها پیش متفکرین سیاسی چون افلاطون و ارسطو به گونه‌ای به مسأله آموزش سیاسی کودکان و ایفای نقش شهروندی توسط آن‌ها توجه نشان داده‌اند ولی این توجه بیشتر جنبه کلی و عمومی داشت و اغلب به طور پراکنده در لابه‌لای تحلیل و توصیف بدان اشاره می‌شد. افلاطون از اولین کسانی است که بر سیاسی بودن تعلیم و تربیت تأکید می‌کند (پازارگاد، ۱۳۵۹، به نقل از برخوردار و جمشیدیان، ۱۳۸۷). افلاطون توجه زیادی به آموزش کودکان و نوجوانان نشان داده و معتقد است که ارزش‌های مطلوب سیاسی و وظایف شهروندی را باید در سنین اولیه به آن‌ها تعلیم داد و در آن‌ها نهادینه کرد (مهراد، ۱۳۷۶، همان منبع). ارسطو بر این باور است که زمینه سیاست هیچ کس بر اساس هرگونه برتری خویش بر دیگران، مدعی حقوق بیشتر نخواهد شد. وی در مورد آموزش شهروندی در جایی می‌گوید: «در این باره همگان متفقند که آموزش و پرورش کودکان از مسائلی است که بیش از هر چیز دیگر باید محل اعتنای قانون‌گذار باشد. آموزش و پرورش شهروندان هر حکومت باید به شیوه‌ای متناسب با مبانی و اصول آن حکومت انجام گیرد» (عنایت، ۱۳۶۴، همان منبع). در جهان شرق و عالم اسلام نخستین اندیشمندی که فلسفه مدنیت و شهروندی را مطرح می‌کند ابونصر فارابی (۳۳۹هـ) است. از منظر فارابی یکی از مهم‌ترین اهداف تعلیم و تربیت آموزش مهارت‌های لازم برای تصدی وظیفه در مدینه فاضله و همچنین و تشویق افراد برای انجام وظایف مدنی می‌داند، و معتقد است برای نیل به این اهداف چون همه اهالی مدینه فاضله سعادت واحدی را طالبند - اگرچه در رسیدن به آن یکسان نیستند - باید به همگان آن دسته از آراء و عقاید که شرط ضروری وصول به سعادت واقعی است آموزش داده شود (سجادی، ۱۳۷۸).

دایره‌المعارف انگلیسی فلسفه تعلیم و تربیت در تعریف تربیت شهروندی می‌نویسد: تربیت شهروندی به آموزش‌هایی گفته می‌شود که به توسعه شهروندی یا توانمندی‌های شهری مربوط می‌شود و اهداف آن الزاماً در ارتباط با انتظارات اعضای جوامع و ملت‌های خاص فهمیده می‌شود، زیرا آن‌ها دانش و طرز تلقی‌ها، ارزش‌ها و مهارت‌های همراه با مشارکت در زندگی جمعی یا مدنی را انتقال می‌دهند، همچنین در تعریف دیگری این دایره‌المعارف تربیت شهروندی را تربیتی می‌داند که به مقررات صریح جهت تلقین ارزش‌های مدنی از طریق تعلیم و تربیت رسمی اشاره دارد (چامبلیس، ۱۹۹۶، به نقل از جمشیدیان و برخوردار، ۱۳۸۷).

آکسفام در تعریف شهروند جهانی براین باور است که شهروند جهانی به فردی اطلاق می‌شود که در جهان و دنیای معاصر آگاهی کافی دارد، با نقش خود به عنوان یک شهروند آشناست و ضمن احترام به ارزش‌ها و تنوع، در تمامی امور، از سطح ملی گرفته تا سطح جهانی، مشارکت فعال دارد. آموزش شهروند جهانی بدون پیشبرد جواب‌های قالبی و کلیشه‌ای، کودکان و جوانان را تشویق می‌کند تا ضمن شنیدن و احترام به نقطه نظرات دیگران، عقاید و ارزش‌های خود را کشف، توسعه و بیان کنند. این گام مهمی است

در کشاندن جوانان و کودکان به سوی انتخاب آگاهانه درمورد این که چگونه آن‌ها در مورد حقوق خود اقدام نمایند و مسئولیت خود را در مورد دیگران انجام دهند (آکسفام، ۲۰۰۶).

در نگرش‌های معاصر تربیت شهروندی، پنج نگرش وجود دارد که به طور خلاصه دسته اول آموزش اصول دموکراسی، آموزش حقوق و ارزش‌های دموکراتیک به همه شاگردان را لازم می‌شمارند. دسته دوم به روش‌های آموزش تربیت شهروندی مثل بحث آزاد کلاسی، روش حل مسئله گروهی و تفکر انتقادی توجه دارند. گروه سوم، مسئولیت اصلی تربیت شهروندی را آموزش حقایق از تاریخ و حکومت هر کشور می‌دانند. دسته چهارم به درگیری مدنی و فعالانه شاگردان در تربیت شهروندی معتقدند و نهایتاً گروه پنجم کسانی هستند که بر تربیت شهروندی در صحنه گسترده‌تر مشارکت اجتماعی و نقش مشارکت‌های سیاسی در رشد شهروندان تأکید می‌کنند. در واقع در تمامی این نگرش‌ها در وهله اول این وظیفه معلمان و به ویژه معلمان تعلیمات اجتماعی است که مفاهیم مردم سالاری را به دانش‌آموزان خود تعلیم دهند و به آن‌ها یادآوری کنند که وجود شهروندان آگاه و دلسوز لازمه یک حکومت بهتر است (علم الهدی، ۱۳۷۹).

آموزش شهروندی از طریق اکتساب دانش، مهارت و ارزش‌ها صورت می‌گیرد که در جوامع مختلف با توجه به ساختار اقتصادی و فرهنگ همان جامعه می‌باشد، در نتیجه تنوع زیادی در نحوه تربیت افراد پیش می‌آید و یادگیری آن نیز در محیط‌های مختلفی صورت می‌گیرد که به سه شکل رسمی، غیررسمی و ناآگاهانه است که این سه شکل مکمل هم هستند و بر یکدیگر تأثیرگذار هستند (کدیور، ۱۳۸۲).

۱-۲- بیان مسئله

تعلیم و تربیت با گردآوردن افراد و قبولاندن ارزش‌های مشترک که در گذشته شکل گرفته است میسر نمی‌گردد، بلکه باید به این سؤالات که برای چه و چرا با هم زندگی می‌کنیم پاسخ داد و در روند زندگی با هم، توانایی ایفای نقش فعال در نگرش به آینده جامعه داده شود.

بنابراین نظام تعلیم و تربیت وظیفه صریح و ضمنی آماده‌سازی افراد را برای اجرای نقش اجتماعی‌شان به عهده دارد. در جوامع پیچیده امروزی، شرکت در امور مهم همگانی از ملاحظات سیاسی بسیار فراتر می‌رود. در واقع هر روز همه اعضای جامعه، در محل کار، در فعالیت‌های فرهنگی، در انجمن‌ها یا شرکت‌ها و یا در مقام مصرف‌کننده باید به صورت انفرادی مسئولیت خود را در قبال دیگران بپذیرند. بنابراین مدارس باید با آشنا کردن مردم به حقوق و وظایف خویش و نیز با توسعه مهارت‌های اجتماعی و تشویق به کارهای گروهی، آنان را برای اجرای وظایف خودشان آماده کنند (دفتر همکاری‌های علمی بین‌المللی، ۱۳۷۶).

مفهوم شهروندی در قرن ۲۱ برای زندگی در جامعه جهانی و پدیداری چالش‌ها و مسائل و مشکلات جدید مانند جهانی شدن، تخریب گسترده محیط‌زیست، تغییرات سریع در رشد فناوری و پیدایش بحران در مسائل اخلاقی و اجتماعی دستخوش تغییرات اساسی شده است به طوری که امروزه بحث شهروندی علاوه بر آنکه در سطح محلی و ملی مورد توجه است در سطح بین‌المللی و جهانی نیز مدنظر است و در نتیجه یک چارچوب وسیعی برای شهروندی پیشنهاد می‌شود (فالکس^۱، استرامکوئیست و مانکن^۲ به نقل از ایزدی و عزیزی شمامی، ۱۳۸۸).

بی‌شک تربیت شهروندان خوب یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های اکثر نظام‌های تعلیم و تربیت در بسیاری از کشورهای دنیا است و در صدر اقدامات و فعالیت‌های تعلیم و تربیت اکثر کشورها قرار گرفته است، به طوری که در گزارش مطالعه تربیت شهروندی «انجمن بین‌المللی ارزشیابی پیشرفت تحصیلی»^۳ آمده است، تمامی جوامع معاصر داری نگرانی و دل‌مشغولی عمیق هستند که چگونه نوجوانان و جوانان خود را برای زندگی شهری و شهروندی آماده کنند و راه و رسم مشارکت در مسایل اجتماعی را به آن‌ها بیاموزند (توبیاس، ۱۹۹۷، به نقل از هاشمی، ۱۳۸۹).

در این گزارش تصریح شده است که در دهه ۱۹۹۰ تربیت شهروندانی فعال و مؤثر یکی از هدف‌های مهم و کلیدی در برنامه‌های درسی کشور استرالیا بوده است (کندی، ۱۹۹۷، همان منبع). در کشور کانادا نیز تربیت شهروندی یکی از مهمترین وظایف نظام آموزشی است و از طرق گوناگون برای تحقق آن تلاش می‌شود (سیرزایتال، ۱۹۹۹، همان منبع).

در ایران نیز این مسئله مورد توجه برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران آموزش و پرورش و کتاب‌های درسی قرار گرفته است. بنا به مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، برای دوره‌های تحصیلی راهنمایی و متوسطه، اهدافی در ابعاد متفاوت در نظر گرفته شده است. از آن جایی که آموزش و پرورش فرآیندی است که برای تغییر و تعدیل رفتار فراگیران تلاش می‌کند و برای تحقق هدف‌های مشخص به فعالیت می‌پردازد، در این عرصه عوامل گوناگونی اثرگذار است که نقش اساسی بر عهده برنامه درسی است. کتاب درسی، یکی از مهمترین مراجع و منابع یادگیری دانش‌آموزان در نظام‌های آموزشی محسوب می‌شود. در این میان درس تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی و درس‌های مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی دوره متوسطه با هدف جامعه‌پذیری یا آماده کردن فرد برای زندگی اجتماعی به عنوان مهمترین هدف آموزش تدوین شده‌اند (علی مردان، ۱۳۸۲).

^۱ Faulks

^۲ Stromquist & Monkman

^۳ International Association of Educational Achievement

با توجه به این که سیاست‌ها و روش‌های آموزشی در کشورهای مختلف متفاوت است، تحلیل و شناخت جنبه‌های مختلف نظام‌های آموزشی کشورهای جهان می‌تواند برنامه‌ریزان آموزشی، مدیران مؤسسات تربیتی و مربیان را در حل و فصل مسایل آموزشی یاری دهد و بصیرت و افق دید آن‌ها را نسبت به نقاط قوت و ضعف نظام تربیتی خویش وسعت بخشد. علاوه بر آن نگاهی روشن بر طرز عمل دستگاه‌های تعلیم و تربیت ممالک دیگر زمینه انتقاد و مسئله‌گشایی از نظام آموزش و پرورش خود را فراهم می‌سازد و اداره‌کنندگان چنین نظامی را در کشف حقایق تربیتی و تحلیل اشتباهات آموزشی و اتخاذ تدابیری در جهت درمان به موقع یاری می‌دهد. مطالعات تطبیقی به ما کمک می‌کند تا دریابیم دیگران در راه ساختن نظام‌های نوین تربیتی خود چه اقداماتی را به عمل آورده‌اند و چه تدابیری را در جهت حل و فصل مسائل و مشکلات آموزشی خویش اتخاذ کرده‌اند (آقازاده، ۱۳۸۳).

حال با در نظر گرفتن اینکه یکی از کارکردهای اصلی هر نظام آموزشی، اجتماعی کردن افراد جامعه است و این امر نیز بیشتر از طریق برنامه‌های آموزشی و درسی صورت می‌گیرد و با توجه به اهمیت و جایگاه سازماندهی محتوا در برنامه‌ی درسی؛ نقش آن در یادگیری مؤثر؛ ضرورت استفاده منطقی از شیوه‌های سازماندهی در تهیه برنامه‌های درسی؛ تعیین اصول و روش‌های مناسب سازماندهی محتوا و نیز این واقعیت که در بسیاری از کشورها درس مطالعات اجتماعی بستر مناسبی برای آموزش شهروندی است، همچنین استفاده اغلب کشورهای پیشرو از مطالعات و پژوهش‌های تطبیقی در طراحی و اصلاح نظام‌های آموزششان (آقازاده، ۱۳۸۲)، بنابراین پژوهشگر درصدد است به تحلیل محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی دوره راهنمایی ایران و هند از نظر آموزش شهروندی با تأکید بر مؤلفه‌های آکسفام بپردازد و از طرفی بین کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره راهنمایی ایران و هند مقایسه‌ای انجام گیرد. از بین الگوهای آموزش شهروندی، مؤلفه‌های آکسفام دارای خصوصیات جامع و جهانی است، با این نظر مؤلفه‌های آموزش شهروندی آکسفام به عنوان ملاک مقایسه و بررسی به کار گرفته شده است.

۱-۳- اهمیت و ضرورت

در دوران کنونی شناسایی ویژگی‌ها و خصوصیات شهروندان مؤثر و آماده‌سازی شرایط و زمینه‌های لازم برای رشد و پرورش چنین شهروندانی یکی از مهمترین دل‌مشغولی‌های تمامی نظام‌های اجتماعی را تشکیل می‌دهد. هم‌اکنون که بیش از یک قرن از استقرار آموزش و پرورش رسمی در ایران می‌گذرد به نظر می‌رسد مهم‌ترین رسالت نظام که عبارت است از گسترش و تعمیق ارزش‌های انسانی در سطح جامعه مورد غفلت قرار گرفته و تلاش‌های انجام شده برای تربیت انسان‌های مطلوب در ابعاد آموزشی، پرورشی و مانند آن قرین موفقیت نبوده است (فتیحی و اجارگاه، ۱۳۸۲). نخستین نشانه عزم راسخ برای تربیت شهروندی، وجود برنامه‌ی درسی ویژه برای این امر است تا از طریق اجرای آن‌ها، دانش‌آموزان یک فضای دموکراتیک را تجربه نمایند. این چگونگی مستلزم آن است که مقامات، سیاست‌گذاران آموزشی و مدارس

بازاندیشی مجددی را نسبت به موضوعات درسی سنتی برای تربیت شهروندی انجام دهند (فتوحی و اجارگاه، دیبا و اجاری، ۱۳۸۱).

در جهانی که به سرعت در حال تغییر و وابستگی است، آموزش مفاهیم شهروندی می‌تواند به جوانان در برخورد با چالش‌هایی که آن‌ها در حال حاضر و آینده با آن‌ها روبرو خواهند شد، کمک خواهد کرد. آموزش شهروند جهانی به افراد جوان دانش، فهم، مهارت و ارزشی را که احتیاج دارند، آموزش می‌دهد تا در متقاعد کردن خود و دیگران، بهزیستی و برقراری همکاری مثبت هم به صورت محلی و هم جهانی مشارکت کاملی داشته باشند (آکسفام، ۲۰۰۶).

از سویی دیگر، عوامل متعددی لزوم توجه به تربیت شهروندی را در برنامه‌های درسی توجیه می‌کند. از جمله می‌توان به تغییرات سریع سیاسی، مهاجرت‌های گسترده، وضعیت نامساعد اقتصادی، گسترش ارتباطات، جهانی‌شدن، حقوق بشر و محیط‌زیست اشاره کرد که هر یک از آن‌ها می‌تواند به عنوان یک آسیب و چالش که دوام و بقاء هر جامعه را تهدید کند باشد، اگر به درستی با عوامل فوق برخورد نشود نمی‌توان از این آسیب‌ها و چالش‌ها در امان بود پس ضروری است که در مقوله تربیت شهروندی تحقیقات بیشتری انجام شود تا تمام اصول، رویکردها، روش‌ها و اهداف برنامه‌های شهروندی به طور واضح مشخص و روشن گردد تا راه بر تدوین و اجرای برنامه‌های درسی تربیت شهروندی هموار شود (مجلل چوبقلو، ۱۳۸۷).

۴-۱- اهداف تحقیق

۴-۱-۱- هدف کلی

بررسی تطبیقی-تحلیلی آموزش شهروندی با تأکید بر مؤلفه‌های آکسفام در کتاب‌های علوم اجتماعی دوره راهنمایی کشورهای ایران و هند
اهداف جزئی

۱. تحلیل محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی ششم ابتدایی، دوم و سوم راهنمایی ایران از نظر آموزش شهروندی با تأکید بر مؤلفه‌های آکسفام.
۲. تحلیل محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی ششم، هفتم و هشتم هند از نظر آموزش شهروندی با تأکید بر مؤلفه‌های آکسفام.
۳. بررسی مشابهت‌ها و تفاوت‌های مفاهیم آموزش شهروندی در کتاب‌های علوم اجتماعی دوره راهنمایی در کشور ایران و کتاب‌های علوم اجتماعی ششم، هفتم و هشتم هند.

۱-۵- سؤالات تحقیق

۱. آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام در کتاب درسی علوم اجتماعی ششم ابتدایی ایران و ششم هند چه شباهت و تفاوتی با هم دارد؟
۲. آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام در کتاب درسی علوم اجتماعی دوم راهنمایی ایران و هفتم هند چه شباهت و تفاوتی با هم دارد؟
۳. آموزش شهروندی بر اساس مؤلفه‌های آکسفام در کتاب درسی علوم اجتماعی سوم راهنمایی ایران و هشتم هند چه شباهت و تفاوتی با هم دارد؟

۱-۶- تعریف مفاهیم تحقیق**۱-۶-۱- تعریف نظری**

تطبیق:

تطبیق و مقایسه به عملی اطلاق می‌شود که در آن دو یا چند پدیده را در کنار هم قرار داده و به منظور یافتن وجوه اختلاف و تشابه، آن‌ها را مورد توجه و تحلیل قرار می‌دهیم، تا از این طریق بتوانیم به گزارش اصلح دست یابیم (آقازاده، ۱۳۸۲). در حیطه آموزش و پرورش این تحلیل و مقایسه می‌تواند بین رویدادهای آموزشی در داخل یک نظام آموزش و پرورش صورت گیرد و یا در سطح وسیع‌تری ویژگی‌های گوناگون یک نظام با نظام‌های تربیتی کشورهای دیگر مقایسه شود (همان منبع).

آموزش:

عبارتند از فعالیت‌هایی که به منظور ایجاد یادگیری در یادگیرنده از جانب آموزگار یا معلم طرح‌ریزی می‌شوند و بین آموزگار و یک یا چند یادگیرنده به صورت کنش متقابل جریان می‌یابد (سیف، ۱۳۸۶). عبارت است از مجموعه برنامه‌ای که جهت رسیدن به یک هدف معین به یادگیرنده آموخته می‌شود (حقدان، ۱۳۷۴).

شهروند^۱:

به شخصی اطلاق می‌شود که توانایی کارکردن با دیگران به صورت همکاری و پذیرفتن مسئولیت را داشته باشد و از طرفی هم‌زیستی مسالمت‌آمیز را در کنار دیگران تجربه نماید (کدیور، ۱۳۸۲).